

Ahkâf Suresi'nin 20. Ayeti Bağlamında “Güzellikleri Dünya Hayatında Tüketmek”

In the Context of the 20th Verse of Surah Ahqaf “Consuming Blessings in the life of the World”

*Burhan İŞLİYEN**

Öz

Allah en güzel surette yaratmış olduğu insana bu dünya hayatında birçok nimetler sunmuştur. İnsan bu nimetlerden herhangi bir sınır olmaksızın istifade edebilir mi? Başka bir ifadeyle öldükten sonra dirilmeye; hesaba, cennet ve cehenneme inanan insanın dünya nimetlerinden istifade ederken bir ölçüsü olmalı mıdır? Dünyanın bir oyun ve eğlenceden; mal ve çocukları çoğaltma ve övünme yarışından ibaret olduğunu belirten ayetleri nasıl anlamalıyız? Dünya nimetlerinden istifade etmek, sahip olunan imkanları değerlendirmek bakımından mümin bir insanı diğer inanç gruplarından ayıran temel özellik ne olmalıdır? Ahkâf Suresi'nin 20. ayetinde ifade edilen “*Güzel şeyleri dünyada tüketmek*” vurgusu yalnızca mümin olmayanları ilgilendiren bir husus mudur?

Fâni olan bu dünyada ebedi kurtuluşunu kazanmak isteyen, bu doğrultuda bedenini, aklını, sağlığını ve diğer bütün nimet ve imkanları en iyi şekilde değerlendirmesi gereken insanın bu sorulara doğru cevaplar bulması oldukça önemlidir. Çünkü yanlış dünya algısının, doğru olmayan bir yaşam tarzının sonuçları sadece bu hayatla ilgili değildir. Zira Kur'ân'da, hayatı sadece dünyadan ibaret görenlerin, ahireti unutarak yaşayanların, arzu, heves ve ihtiraslarının esiri olanların büyük bir hüsrana uğrayacakları, kötü bir akıbetle karşılaşacakları haber verilmiştir. Dolayısıyla kişinin, bu alemde asıl yurdu olan ahiret için bulunduğu gerçeğini unutmaması gerekir. İnanan bir insan, ne ahiretini göz ardı ederek kendisini sadece bu dünyaya adayan ne de dünyasını ihmal eden kişidir. O, her daim itidal sahibi, her türlü aşırılıktan uzak hem dünyasını hem de ahiretini mamur etmek için çabalayan feraset ve basiret sahibi kimsedir.

Anahtar Kelimeler: Tefsir, Ahkâf Suresi, Dünya Hayatı, Âhiret Hayatı, Dünyevileşme.

Abstract

Allah has bestowed many blessings on human beings, whom he has created in the most beautiful form, in this worldly life. Can a person benefit from these blessings without any limit? In other words, should a person who believes in being resurrected after death, judgment day, heaven, and hell have a measure while benefiting from the blessings of this world? How should we understand the verses stating that

* Dr., Diyanet İşleri Başkan Yardımcısı, burhan.isliyen@diyanet.gov.tr, orcid.org/0000-0001-7653-2159, Research Article/Araştırma Makalesi, Received/Geliş Tarihi: 08.07.2022, Accepted/Kabul Tarihi: 01.09.2022, Published/Yayın Tarihi: 18.09.2022.

the world is a game and fun, it consists of a race to multiply property and children and to boast? What should be the main feature that distinguishes a believer from other belief groups in terms of benefiting from the blessings of the world? Is the emphasis on "consuming blessings in the world" expressed in the 20th verse of Surah Ahqaf a matter that concerns only unbelievers?

It is very important to find the right answers to these questions in this world for a person who wants to gain eternal salvation and needs to make the best use of his body, mind, health, and all other blessings and opportunities in this direction. Because the consequences of a wrong perception of the world and an incorrect lifestyle are not just about this life. For, it is stated in the Qur'an that those who see life as only this world, those who live by forgetting the hereafter, and those who are captive of their desires, enthusiasm, and passions will face a great disappointment and a bad end. Therefore, one should not forget the fact that he is in this world for his real home, the Hereafter. A believer is neither a person who devotes himself to this world by ignoring the Hereafter nor neglects this world. He is a perspicacious person who always has moderation, is free from all kinds of extremism, and strives to prosper both in his world and in the hereafter.

Keywords: Tafsir, Surah of Ahqaf, Worldly Life, Hereafter, Secularism.

Giriş

Hayat rehberimiz Kur'an-ı Kerim'de insanın yaratılış gayesinin Allah'a kulluk olduğu haber verilmiştir. Alemlerin Rabbi, bu kulluk yolculuğunda iyi ile kötünün mücadelesine sahne olan bu dünyada kulluk imtihanını kolaylaştırmak için nice nimeti insanın istifadesine sunmuştur. Dünya nimetlerinden istifade ederken Yüce Yaratıcının insanın göz önünde bulundurmasını istediği en önemli husus *“Ey İnsanlar! Yeryüzündeki helal ve temiz yiyeceklerden yiyin ve sakın şeytanın adımlarını izlemeyin; çünkü o sizin apaçık düşmanınızdır.”*¹ ayetinde de belirtildiği gibi nimetlerin helal ve temiz olmasına dikkat etmesidir. Zira Allah, en güzel surette ve kıvamda var ettiği, üstün yetilerle donattığı insana tertemiz bir fitrat lütfetmiş ve son nefesine kadar bu fitratı korumasını, onu kötü söz ve davranışlarla, olumsuz duygu ve düşüncelerle kirletmemesini istemiştir.

Bununla birlikte helal ve temiz olan bütün nimetlerden herhangi bir sınır olmaksızın istifade edilebilir mi? Başka bir ifadeyle öldükten sonra dirilmeye; hesaba, cennet ve cehenneme inanan insanın dünya nimetlerinden istifade ederken bir ölçüsü olmalı mıdır? Allah'ın, *“De ki: Allah'ın kulları için yarattığı süsü, temiz ve iyi rızıkları kim haram kıldı? De ki: onlar dünya hayatında müminlere yaraşır; kıyamet gününde ise yalnız onlara mahsus olacaktır...”*² buyruğu ile dünyanın bir oyun ve eğlenceden; mal ve çocukları çoğaltma ve övünme yarışından³ ibaret olduğunu belirten ayetleri nasıl anlamalıyız? Dünya nimetlerinden istifade etmek, sahip olunan imkanları değerlendirmek bakımından mümin bir insanı diğer inanç gruplarından ayıran temel özellik ne olmalıdır? Ahkâf Suresi'nin 20. ayetinde ifade edilen *“Güzel şeyleri dünyada tüketmek”* vurgusu yalnızca mümin olmayanları ilgilendiren bir husus mudur? Nahl Suresi'nin 97. ayetinde *“Erkek veya kadın kim mümin olarak iyi işler yaparsa mutlaka güzel bir hayat ile yaşatacağız. Ödüllerini de yapmakta olduklarının en güzeli ile vereceğiz.”* buyrulmaktadır. Bu ve benzeri ayetlerde bahsedilen “güzel hayat” nasıl anlaşılmalıdır?

Bu makalede, bu ve benzeri sorulara ilgili ayetler ışığında cevap aranmaya çalışılacaktır. Zira süreli ve sonlu olan bu dünyada ebedi kurtuluşunu kazanmak isteyen, bu doğrultuda bedenini, aklını, sağlığını ve diğer bütün nimet ve imkanları en iyi şekilde değerlendirmesi gereken insanın bu sorulara doğru cevaplar bulması oldukça önemlidir. Çünkü yanlış dünya algısının, doğru olmayan bir yaşam tarzının sonuçları sadece bu hayatla ilgili değildir. *“Kim dünya hayatı ve onun ziynetini istiyorsa, orada onlara işlerinin karşılığını eksiksiz veririz; orada onlar hiçbir zarara uğratılmazlar. Onlar, ahirette paylarına ateşten başka bir şey düşmeyen kimselerdir. Dünyada ürettikleri boşa gitmiştir; yapıp ettikleri de geçersizdir.”*⁴ mealindeki ayette hayatı sadece dünyadan ibaret görenlerin, ahireti unutarak yaşayanların, arzu, heves ve

¹ Bakara, 2/168.

² A'râf, 7/32.

³ Hadîd, 57/20.

⁴ Hûd, 11/15-16.

ihtiraslarının esiri olanların büyük bir hüsrana uğrayacakları, kötü bir akıbetle karşılaşacakları haber verilmiştir. Dolayısıyla kişinin, bu alemde asıl yurdu olan ahiret için bulunduğu gerçeğini unutmaması gerekir. İnanan bir insan, âhireti için çalıştığı gibi dünyasını da ihmal etmez. O, her daim itidal sahibi, her türlü aşırılıktan uzak hem dünyasını hem de ahiretini mamur etmek için çabalayan feraset ve basiret sahibi kimsedir.

1. Dünya Hayatı

1.1 Kavramsal Tahlil

Kur'an'da âhiretin mukabili olarak sıkça zikredilen dünya, ahlâkî içerikli bir terim olmakla birlikte tarihî süreç içerisinde insanoğlunun halihazırda içinde yaşadığı fizikî mekâna karşılık gelen bir anlama dönüşmüştür. Diğer bir deyişle dünya kelimesi, yeryüzü ile yaşanan hayat arasındaki güçlü ilişkiden dolayı zamanla belirli bir hayat stiline sıfatı olma özelliğini kaybederek⁵ içinde yaşadığımız gezegenin özel ismi hâline gelmiştir. Kur'an-ı Kerim'e baktığımızda dünya, özellikle "hayat" kelimesiyle beraberce zikredildiği âyetlerin neredeyse tamamında insanların halihazırda yaşadıkları hayatın coğrafi mahalli manasında kullanılmamıştır. Kur'an'da bu anlamı veren kelime, "yeryüzü" anlamındaki "arz" kelimesidir.⁶

Dünya kelimesi, "yakın olmak" anlamındaki *dünüv* (دنو) kökünden türemiş "en yakın" manasındaki *ednâ* (ادنا) kelimesinin müennesidir. Kur'an'da çoğunlukla "yakın hayat" anlamındaki *el-hayâtü'd-dünyâ* (الدنيا الحيوية) tamlamasında hayat kelimesinin sıfatı olarak, bazen de isim olarak kullanılmıştır. Bu dünya hayatından sonra gelecek olan hayata, "sonraki hayat" anlamında *âhiret* denilmiştir. Dünya kelimesinin "alçaklık, bayağılık, değersizlik" manasındaki *denâet* (دناية) kökünden türemiş olan *ednâ* kelimesinin müennes kalıbındaki ismi tafidili olduğu da ileri sürülmektedir.⁷ Buna göre dünya "en yakın" ya da "en bayağı" anlamına gelmektedir.⁸

⁵ Süleyman Uludağ, "Dünya", *TDV İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul, 1994), 10/22.

⁶ Mustafa Öztürk, "Kur'an'ın Değer Sisteminde Dünya ve Dünyevi Hayatın Anlamı", *Tasavvuf İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi* 16 (2006), 66.

⁷ Uludağ, "Dünya", 10/22.

⁸ Cemâlüddîn İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab* (Beyrut, 1994), 14/272-273; Mecdüddîn el-Fîrûzâbâdî, *Basâiru Zevî't-Temyîz* (Beyrut, ts), 2/607-608. Dünya kelimesi Elmalılı Hamdi Yazır'ın ifadesiyle, "Kur'an'da çoğu kez *el-hayâtü'd-dünyâ* terki bindeki "hayat" kelimesinin sıfatı olarak, bazen de mârife şekliyle isim olarak yer almıştır. Öte yandan hayat, semâ, dâr gibi mevsuflarla birlikte terkîb-i vasfî olarak kullanılan dünya kelimesi, âhiretin mukabili bir isim şeklinde de zikredilir ve bu şekilde *el-hayâtü'd-dünyâ* ya da *ed-dâru'd-dünyâ* terkiplerinden birinin yerine kâimdir. Ancak bu mana Kur'an'da sürekli olarak *el-hayâtü'd-dünyâ* şeklindeki sıfat terki biyle irat edilir. Diğer bir ifadeyle, hayât-ı dünya, "dünyanın hayatı" değil, dünya denilen hayat, yani süflî/alçak hayat veya bugün filhâl

Dünya kelimesinin Kur'an-ı Kerim'de zaman ve mekân açısından yakınlık mı veyahut alçaklık ve bayağılık manasında mı kullanıldığı hususunu açıklığa kavuşturmak için başka delilleri dikkate almak gerekir. Dünya hayatını (*el-hayâtü'd-dünyâ*) niteleyen âyetler buradaki mana seçimiyle ilgili en kuvvetli delil konumundadır. Nitekim bu âyetlerdeki oyun (*la'ib/لعب*) ve eğlence (*lehv/لهو*) gibi olumsuz tanımlamalar ele alındığında, dünyanın değersiz ve bayağı anlamına geldiği görülecektir. Dolayısıyla dünya coğrafi değil, ahlâkî bir içerik taşımaktadır sonucuna ulaşmak mümkündür.⁹

1.2 Kur'ân'da Dünya Hayatının Özellikleri

Kur'ân-ı Kerim'de dünya hayatı pek çok âyette bir oyun, eğlence, metâ, süs (*ziynet*) ve aldaniş sebebi olarak gösterilmiştir.¹⁰ Örneğin: “*Bilin ki [ey insanlar,] dünya denen bu hayat sadece bir oyundan, geçici bir eğlence ve güzellikten, birbirinizle büyüklük yarışına girmenizden, daha fazla servet ve daha fazla çocuk sahibi olma hirsınızdan ibarettir. Bu (dünyevî hayatın) durumu tıpkı şuna benzer: Yağmurun yeşerttiği bitki çiftçilere (küffâr) sevinç verir; ama sonra gözlerinin önünde sararır ve nihâyet [çürüyüp] toprağa karışır. Ama âhirette ise [insanın durumu ile ilgili ebedî hakikat açıkça ortaya çıkacaktır]: [ya] şiddetli azap yahut Allah'ın bağışlayıcılığı ve hoşnutluğu; çünkü bu dünya hayatı, aldaniş metaından başka bir şey değildir.*”¹¹

Kur'an'da oyun ve eğlenceden ibaret olarak gösterilen dünyevî hayata yapılan bu vurgu, temel olarak vahiy dönemindeki Arap toplumunda dünyanın tek hayat ve hakikat alanı olarak addedilmesi ve bununla irtibatlı olarak kolektif bilinçte bu hayattan alınabilecek en yüksek oranda haz alma ya da dünyevî imkanlardan en üst seviyede çıkar sağlama isteğinin zihinlerde yer edinmesiyle ilişkilidir. Nitekim zikredilen toplumun kültüründe müzik, raks, fuhuş, içki ve kumarın alabildiğine fazla bir şekilde yaygın olduğu görülmektedir.¹²

Dünyevî olan her bir şeyin değersiz olmasının yanı sıra gelip geçici olduğu, pek çok âyette “metâ/متاع” kelimesiyle ifade edilmiştir. Tefsir kitaplarında metâ, “kendisinden bir şekilde yararlanılan ve sağladığı yarar kalıcı olmayan her şey” diye nitelendirilmiştir. Dünyadaki metâ ya da imkanların geçici oluşu bazı âyetlerde de “araz/العرض” diye tanımlanmıştır.¹³ Müslümanların çok az bir değerdeki dünya menfaati için faziletten taviz vermemeleri ve Allah katındaki ödülü göz ardı etmemeleri gerektiğine vurgu yapan bu

çinde bulunulmak itibarıyla en yakın olan hayat demektir.” Bk. Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili* (İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu, 2021), 1/507.

⁹ Öztürk, “Dünyevi Hayatın Anlamı”, 67.

¹⁰ Bk. Câsiye 45/5; Muhammed 47/6; Hadîd 57/20.

¹¹ Hadîd 57/20.

¹² Öztürk, “Dünyevi Hayatın Anlamı”, 68.

¹³ Enfâl 8/67; A'raf 7/169; Nisâ 4/94; Nur 24/33.

âyetlerdeki araz kelimesi, “sebat ve sürekliliği bulunmayan/geçici ve değersiz şey” manasında kullanılmaktadır.¹⁴

Dünyanın metâi Kur’ân’da “az” (*metâu’d-dünyâ kalîl*) diye tanımlanmış¹⁵ ve bu âlemde yaşanan zevk halinin çok kısa süreli olduğu öne çıkarıldıktan sonra müttakiler için asıl yurdun âhiret olduğu bildirilmiştir. Dünya adı verilen bu hayatın boyut açısından çok az ve süre açısından çok kısa ömürlü nimetleri,¹⁶ Âl-i İmrân Suresi 14. âyet-i kerimede kadınlar, erkek çocuklar, altın, gümüş, soylu ve salma atlar, sağmal hayvanlar ve ekinler şeklinde belirtilmiştir. Ancak burada birer örnek olarak ifade edilen metâların nispeten yerel ve tarihsel özellik taşıması oldukça doğal olup bunların yerine modern nimetleri yerleştirebilmek de pekâlâ olasıdır.¹⁷ Zira karşı cinse duyulan alaka (kadın), soyunu devam ettirebilme arzusu (erkek evlat), sermaye sahibi olma isteği (altın ve gümüş) gibi temel durumlar zamana ve mekâna göre değişkenlik göstermeyen cibillî vasıflardır.¹⁸ Lakin sonuç olarak hepsi kişiyi aldatici ve gelip geçici nitelikteki menfaatten ibarettir. Çünkü Kur’an perspektifinden bakıldığında dünyevî hayatın bizzat kendisi aldatici bir metâ olarak karşımıza çıkmaktadır.¹⁹ Elmalılı Hamdi Yazır’ın ifadesiyle:

“Dünya denilen o fâni hayat, müşterisini aldatan metâ-ı gururdan başka hiçbir şey değildir. Serap gibi parıldar, bulut gibi geçer gider. “Metâ”, satılık kumaş ve kullanacak âlât ve edevât veya gerek âlât ü edevât gerek emvâl ve gerek sâire ale’l-ıtlâk medâr-ı intifâ olan az çok lüzumlu şey manalarına gelir ki lisanımızda “matah” dediğimiz zaman bu üçüncü manayı kastederiz. “Gurûr”, aldanmak demek olduğu gibi “gârr”ın cem’i olarak aldatici demek de olabilir. “Metâ-ı gurûr” müşteriyi kandırmak için allanıp pullanarak hoş gösterilen ve alındıktan sonra aşağılık olduğu anlaşılan metâ demektir. İşte hayât-ı dünya budur. Bunun müşterisi olanlar, bütün nazar ve ümidini buna dikenler, ne saadet görülecekse bunda görülecek zannedenler aldanmış olurlar.”²⁰

Bu hayatta insanoğluna bahşedilen her bir şey şüphesiz bir metâdır.²¹ Lakin bu metâların ilgi göstermeyi hak eden bir kıymeti bulunmamaktadır. Metâ kelimesiyle aynı kökten türetilmiş olan fiilin bazı âyetlerde inkârcıların dünyadaki hayatlarını betimlemesi ve kınayıcı bir bağlamda kullanılmış olması da bu hakikati ortaya koymaktadır.²²

¹⁴ Râgıb el-İsfahânî, *el-Müfredât*, thk. İbrahim Şemsüddin (Beyrut: Dâru’l-Kütübi’l-İlmiyye, 1997), 370.

¹⁵ Nisâ, 4/77.

¹⁶ Tevbe, 9/38.

¹⁷ İlhami Güler, “Dünyanın Başına Gelen Derin Sapkınlık: Dünyevîleşme”, *İslâmiyât* 3 (2001), 41-42.

¹⁸ Heyet, *Kur’ân Yolu: Türkçe Meâl ve Tefsir* (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı, 2006), 1/514.

¹⁹ Âl-i İmrân 3/185.

²⁰ *Elmalılı, Hak Dini Kur’an Dili*, 2/232.

²¹ Kasas, 28/60.

²² Bk. İbrahim 14/30; Nahl 16/55; Hicr 15/3; Rûm 30/34; Zümer 39/8; Muhammed 47/12.

Kur'an açısından dünya hayatı aynı zamanda bir ziynettir. Nitekim bu durum ve dünya hayatının tasviri, ayetlerde şöyle ifade edilmiştir; *“Dünya hayatının hâli, ancak gökten indirdiğimiz bir yağmurun hali gibidir ki, insanların ve hayvanların yedikleri yeryüzü bitkileri onunla yetişip birbirine karışmıştır. Nihayet yeryüzü (o bitkilerle) bütün ziynet ve güzelliklerini alıp süslendiği ve sahipleri de onun üzerine (her türlü tasarrufa) kadir olduklarını sandıkları bir sırada, geceleyin veya güpegündüz ansızın ona emrimiz (afetimiz) geliverir de bunları sanki dün yerinde hiç yokmuş gibi kökünden yolunmuş bir hâle getiririz. İşte düşünen bir toplum için ayetleri böyle ayrı ayrı açıklıyoruz.”*²³

Aslında süsün ve bir şeyi süslemenin amacı, çirkin olanı güzel hale getirmek ve eksik olanı tamamlamaktır. *“Onlara dünya hayatının örneğini ver: (Dünya hayatı), gökten indirdiğimiz yağmur gibidir ki, onun sebebiyle yeryüzünün bitkileri boy verip birbirine karışırlar. Fakat bütün bu canlılık sonunda rüzgârın savurduğu kuru bir çer çöpe döner. Allah, her şey üzerinde kudret sahibidir.”*²⁴ Bu iki âyette de oldukça sarîh bir şekilde zikredildiği gibi dünya hayatı ilk anda insanı kendisine çeken bir süs mesabesinde. Kur'an'a göre dünya hayatının en etkili iki ziyneti ise mal-mülk ve erkek evlat olarak öne çıkmaktadır.²⁵ Ancak bu iki ziynetin bir yandan fitne yani imtihan sebebi olduğu zihinlerden çıkarılmamalıdır. Çünkü dünyevî olana yönelik olan aşırı arzu ve istek, kişinin ailesine dönük olan kollama ve öne geçirme duygusu bazen insanı sınırları zorlamaya, dolayısıyla ilâhî buyrukla apaçık ortaya konan manevî ve ahlâkî hususlara ilgisiz kalmaya sevk edebilir. Tam da bu nedenle Yüce Yaratıcı, *“Bilin ki, mallarınız ve çocuklarınız birer fitnedir/sinama ve ayartma vesilesidir.”* buyurmuştur.²⁶

İnsanoğluna fani olan bu dünya hayatında sunulan her bir şeyin dünyevî meta ve süs olmasına karşılık Allah katındaki mükafat ise kalıcı ve daha hayırlıdır.²⁷ Dolayısıyla dünya hayatının ömrü oldukça kısa olan ziynetlerine tenezzül etmemek ve bazı inkârcılara imtihan vesilesi olarak verilen maddî faydalara ve güzelliklere yönelmemek gerekir.²⁸ Aksi durumda dünyanın çekiciliğine kapılmak ve hakiki yoldan ayrılmak her an başa gelebilir. Çünkü ilâhî buyruğa göre inkârcılar ahireti dünya nimetlerine karşılık feda etmişler, hayatı oyun ve eğlence şeklinde gördükleri için dünyanın çekiciliğine kapılıp sapkınlardan olmuşlardır.²⁹ Bu durum Kur'an'da, *“Dünya hayatı inkârcılar için cazip kılındı”* diye ifade edilirken,³⁰ müminler için ise, *“Sakın ha, dünya denen bu hayat sizi aldatmasın!”*³¹ şeklinde bir ikaz yer almaktadır.

²³ Yunus 10/24.

²⁴ Kehf 18/45.

²⁵ Kehf 18/46.

²⁶ Enfal 8/28; Teğâbün 64/15.

²⁷ Kasas 28/60.

²⁸ Hicr 15/88; Kehf 18/28; Tâ-hâ 20/131.

²⁹ Bakara 2/86; En'âm 6/70; A'râf 7/51.

³⁰ Bakara 2/212.

³¹ Lokman 31/33; Fâtır 35/5.

2. Âhiret Hayatı

Âhiret, evvelin mukabili ve “son” manasındaki *âhirin* müennesi olup Kur’an’da 110 yerde zikredilmektedir. Kur’ân-ı Kerîm’de yüzden fazla kavram kullanılarak âhirete olan inanç ortaya konulmakta, konuyla ilgili âyetler Mekkî ve de Medenî surelerde tekrar tekrar ifade edilmektedir. Bu tekrarlardaki amacın konunun ehemmiyetini öne çıkarmak, insanoğlunun sorumluluk duygusunu etkinleştirmek, dünya ile âhiret arasındaki psikolojik ve zihinsel uzaklığı azaltarak inananların ruhunu yüceltmek ve hayatını ebedî hale getirmek gibi hususlar olduğu söylenebilir. Pek çok surede kâinatın, bilhassa insanın yaratılış aşamasından ve hayatın ilerleyişinden bahseden âyetlerle âhiret hayatını betimleyen âyetler yan yana zikredilmiştir. Kur’an’ın tanımlamasına göre asıl olan hayat âhiret hayatıdır, huzur ve mutluluk sadece ölümsüz olan âlemedir.³²

Genellikle âhiret hayatı ile dünya hayatı Kur’an’da beraberce zikredilmiş, çoğu kez ikisi arasında mukayese yapmak suretiyle âhiret hayatının tam anlamıyla üstün olduğu pekiştirilmiştir. Bu minvalde bilhassa şu hususlara dikkat çekilmiştir: Dünya hayatı önemsiz ve geçici, âhiret hayatı ise değerli ve kalıcı olandır.³³ Dünya hayatı yağmur sonrasında bitip yeşeren ve fakat bir süre sonra oluşan âfetle yok olup giden bitkilere benzemektedir.³⁴ Buna rağmen insanoğlu dünyanın fani olan nimetlerine sahip olmayı arzular; Yüce Yaratıcı ise âhiret kullarının olsun ister.³⁵ Âhiret dünyaya feda edilmemeli, bu amaç kapsamında dünyaya boyun eğmemelidir.³⁶ Çünkü Allah’a kavuşmayı istememek ile dünya hayatına boyun eğmek aynı şeydir.³⁷ Ayrıca dünyanın metâi âhirete kıyasla ölçü olarak çok az ve geçicidir. Buna karşılık Allah katındaki ahirete dair sevap çok daha güzel olmasının yanı sıra dâimîdir.³⁸

Dünya hayatının geçici oluşu Kur’an’daki birçok âyet-i kerimede zikredilmektedir. Ancak Kur’an, müşrik ve materyalist Arapların zıddına her şeyin dünyada başlayıp dünyada bittiği inancını³⁹ çok açık ve net bir söylemle reddetmektedir. Öte yandan temel bir esas olarak yerleştirdiği âhiret inancıyla insanın ebedi olana özlemine sonlandırmakta ve böylece ölümden sonrasındaki hayatı yok saymaktan ortaya çıkan ümitsizlik derdine çare önermektedir. Çünkü öteki âlemin varlığına inanılması durumunda geçici olan bu hayatın insanı rahatsız etmesi mümkün değildir. Buna karşılık, duyularla algılanan âlemden ilerisine inanmayan dehrî

³² Ankebût 29/64; Mü’min 40/39; Hadîd 57/20. Bk. Bekir Topaloğlu, “Ahiret”, *TDV İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul, 1988), 1/543.

³³ Nisa 4/77; Tevbe 9/38; Ra’d 13/26; Ankebût 29/64; Mümin 40/39; A’lâ 87/16; Duha 93/4.

³⁴ Yunus 10/24; Kehf 18/45.

³⁵ Enfâl 8/67.

³⁶ Tevbe 9/38.

³⁷ Yunus 10/7.

³⁸ Âl-i İmrân 3/148; Tevbe 9/38; Rad 13/26; Kasas 28/60.

³⁹ Mesut Okumuş, “Kurân ve Sünnette Dünya ve Ahiret Hayatına Bakış”, *Diyanet İlmî Dergi* 46/1 (Mart 2010), 122-123.

Araplar için sonluluk çok korkunç ve çözümü bulunmayan bir sorundur. Bu nedenle onlar problemi ahireti reddetmek suretiyle gidermeye çalışmıştır. İşte Kur'an bu durumdaki bir topluma seslenerek, dünya hayatı hususundaki aşırılığı sınırlandırmak ve onları manevî değerlere yönlendirmek için âhirete inanmayı temel şart olarak öne sürmüş ve bu inancı yerleştirmek için dünyayı zemmetmiştir.⁴⁰

3. Dünya – Âhret Dengesi

Kur'an'da dünya ile âhret arasında sürekli olarak bir mütakabiliyet ilişkisi tesis edildiği dikkat çeker. Fakat bu durum şu an içinde bulunduğumuz hayattan tamamen vazgeçmeyi gerektirmez. Nitekim Kasas Sûresi 77. ayette “*Allah'ın sana verdiği şeylerde âhret yurdunu ara. Dünyadan da nasibini unutma.*” buyurularak âhret yurdu teşvik edilirken dünya hayatının ise unutulmaması belirtilmektedir.⁴¹ Diğer taraftan âhret yurdu için elzem olan amel-i sâlihi aksatmayan dünya hayatı Yüce Yaratıcının bir hediyesidir. Dünya hayatı inkârcılar için gurur verici/aldatacı bir meta iken mümin için cennete ulaştıran bir vasıttır.⁴² Bu minvalde Kur'an'da, dünyada bulunan her şeyin insanoğlu için yaratıldığı ifade edilmiş;⁴³ ayrıca Müslümanların, “*Rabbimiz bize dünyada da âhirette de güzellik ver.*”⁴⁴ diye dua etmeleri tavsiye edilmiştir.

Bazı kimselerce bu dua, İslam'ın âhret ve dünya arasında tesis etmeye çalıştığı öne sürülen dengenin Kur'an'daki karinesi olarak gösterilmektedir. Ancak bu iki hayat arasında dengeden bahsedebilmek için, öncelikle bunların sahip oldukları imkân ve kalite düzeyi açısından birbirine eşit ya da yaklaşık kıymette olması gerekir.⁴⁵ Halbuki Kur'an'da ifade edildiğine göre âhret kesin bir şekilde dünyadan çok daha hayırlı durumdadır.⁴⁶ Çünkü dünya hayatı eğlencenin, oyunun, süsün, öğünmenin, kısa süreli bir menfaat elde etmenin ve bilhassa aldanmanın sebebi iken âhret ebedi ve hakiki hayat mekanıdır. Huzur, rahatlık ve fasilasız bir mutluluk yurdudur.⁴⁷ Bu nedenle ahirete dair olan nimet dünyevî nimetten daha üstün ve kalıcıdır. Bu yüzden fâni ve fasilalı olan bir hayat, sürekli olan âhirete tercih edilmemelidir. “Evvela dünya” diyenler, dünya mukabilinde âhireti satmakla yanlışa düşmüşlerdir. Çünkü bu ticarete, kıymetli ve çok olan âhirete karşılık değersiz ve az olan dünya satın alınmış velakin

⁴⁰ Öztürk, “Dünyevi Hayatın Anlamı”, 76.

⁴¹ Bu ayet hakkında ayrıntılı bilgi için bk. Ahmet Özbay, “Kasas Sûresi 77. Ayet Bağlamında İnsanın Dünyadaki Nasibi”, *Hikmet Yurdu* 13/26 (2020), 261-285.

⁴² Ebu Abdullah Muhammed b. Ahmed Kurtubî, *el-Câmi' li-Ahkâmî'l-Kur'ân*, thk. Ebu İshak İbrahim (Kahire, 1386), XVII, 255.

⁴³ Bakara 2/29.

⁴⁴ Bakara 2/201.

⁴⁵ Fikret Gedikli, “Kur'an'da Anlatılan Dünya Hayatının Mahiyeti”, *Turkish Studies Dergisi* 13/2 (2018), 452.

⁴⁶ Âl-i İmrân 3/77.

⁴⁷ Ankebût 29/64, Mümin 40/39, Hadîd 57/20.

bu zümrenin eylemleri kendilerine dünyada ve âhirette herhangi bir kazanç sağlamamıştır. Bunun mukabilinde âhiret yurdunu kazanmak için dünyalarını satanlar iltifat makamına erişmişlerdir.⁴⁸

Allah, âhiret ve dünya arasında tercih durumu ortaya çıktığında kesinlikle âhiret hayatının tercih edilmesini salık vermiş, tam tersi yöndeki tercihte bulunanları ise sert bir şekilde ikaz etmiştir. Bu minvalde “*Rabbimiz bize dünyada da âhirette de iyilik/güzellik ver.*” duasını içeren Bakara 2/201. âyetinden önce kimi insanların “*Rabbimiz! Bize [vereceğini] bu dünyada ver*” şeklinde niyazda buldukları ve bu sebeple ahirete dair kalıcı nimetten mahrum oldukları ifade edilmiştir. Burada yer alan istek kipi, tam olarak bir dünyevileşmeyi göstermekte, bu nedenle iki cihanda sıhhat, afiyet, sükûn, ilim, mutluluk, iman ve irfan talep edilmesini tavsiye eden bir sonraki âyet ise müminlerin böyle bir konuma düşmemeleri gerektiğine dair açık bir uyarı içermektedir. Özetle, Bakara Suresi 201. âyet açısından bakıldığında dünya ile âhiret arasında denge kurulduğu manasına ulaşılamamasının yanı sıra Kur’an’ın değerler sisteminde de âhiret açık ve kesin bir şekilde dünyadan oldukça ağır basmaktadır.⁴⁹

4. Dünyevileşme

Dünyevileşme, İslâm açısından insanlık tarihi kadar eski bir ahlâkî problemidir. Dünyâ âhiret dengesinin dünya tarafına doğru bozulması, gün geçtikçe dünyada en güzel şekliyle yaratılmış olan (ahsen-i takvim) insanın aşağıların en aşağısına (esfel-i sâfilîne) düşüş sürecini başlatmıştır. Öte yandan Allah’ı ve âhireti unutarak dine yönelik kayıtsız kalma, ahlâkî ve dinî değerlere yabancı duruma düşme manasını taşıyan dünyevileşme, Müslüman birey ve toplumları çok yakından alakadar eden bir yaratılış problemidir.⁵⁰ Kur’ân, toplumları ve insanları çürüten ve ahlâkî bakımdan ölüme doğru götüren bu soruna karşı çözüm yolları ortaya koymuştur.

Aslında İslâm dünyası bakımından dünyevileşme gerçek olmayan bir problem olarak nitelendirilmektedir. Çünkü İslâm’ın doğası Hıristiyanlığın yaşadığı tarihî süreci görmediği için iki taraftan dünyevileşmeye yol vermez. Bu hususlardan birincisi, tevhid inancını muhafaza ve güçlü âhiret vurgusunu diri halde tutmasıdır. Bu iki inanç, varlık ve Allah arasında bağlantının kopmasını önleyici bir işlev görmektedir. Diğer husus ise, İslâm’ın ahkâm tarafı olarak karşımıza çıkmaktadır. Dünyevî alanda baş gösteren sorunlar “ictihâd” kurumunun işler hale getirilmesi ile halledilebilir. Kuşkusuz bu kurum, içten harekete geçen

⁴⁸ Bakara 2/86, 90, 217; Âl-i İmrân 3/22; Nisa 4/74.

⁴⁹ Öztürk, “Dünyevi Hayatın Anlamı”, 77-78.

⁵⁰ Ahmet Yıldırım, “Dünyevileşme Kavramı Üzerine”, Avrasya Terim Dergisi 6 (2018), 51.

bir yenilenme gayretidir. Öte yandan sünnet ve icmâ gibi İslâmî sistemin iki çarkını da gözden kaçırmamak gerekmektedir.⁵¹

Kur’ân’da dünyevileşmiş müşrik Araplardan, Firavun, Kârûn ve Bel’am gibi dünyevileşmenin sembolü olan tipolojilerden bahsedilmektedir.⁵² Örneğin Kârûn’un kıssası ile alakalı olarak şöyle buyrulmaktadır:

“Derken Kârûn, “Bunlar bana bendeki bilgi ve beceriden dolayı verilmiştir” dedi. O, Allah’ın kendinden önceki nesillerden, ondan daha kuvvetli ve daha çok mal biriktirmiş kimseleri helak etmiş olduğunu bilmiyor muydu? Suçlulukları kesinleşmiş olanlara günahları konusunda soru sorulmaz (Çünkü Allah hepsini bilir). Kârûn, ziyneti ve görkemi içerisinde kavminin karşısına çıktı. Dünya hayatını arzu edenler, "Keşke Kârûn’a verilen (servet) gibi bizim de (servetimiz) olsaydı. Şüphesiz o büyük bir servet sahibidir" dediler. Kendilerine ilim verilmiş olanlar ise, “Yazıklar olsun size! İman edip de iyi işler yapanlara Allah’ın vereceği mükafat daha hayırlıdır. Ona da ancak sabredenler kavuşturulur” dediler. Sonunda onu da sarayını da yerin dibine batırdık. Allah’a karşı ona yardım edebilecek adamları da yoktu. Kendisini savunup kurtarabileceklerden de değildi! Daha dün onun yerinde olmayı arzu edenler, “Vay! Demek ki Allah, kullarından dilediği kimselere rızkı bol verir ve (dilediğine) kısarmış. Allah bize lütfetmiş olmasaydı, bizi de yerin dibine geçirirdi. Demek ki kâfirler iflah olmayacak” demeye başladılar. İşte ahiret yurdu. Biz onu yeryüzünde büyüklük taslamayan ve bozgunculuk çıkarmayanlara has kılarız. Sonuç, Allah’a karşı gelmekten sakınanlarındır.”⁵³

Kur’ân’ı Kerim’de yer alan dünyevileşme tiplerinden Kârûn’un kıssasında fark edileceği üzere insanoğlunun dünyevileşmesinin önemli noktalarından biri, dünyevî hususların, özellikle de servetin insan psikolojisi üstündeki tesiri, farklı bir söylemle dünya metânının insan aklı ve duygusuna olumsuz tesiridir. Kur’ân, bu durumu “istiğna”⁵⁴, yani kendini yeterli görme, Allah’a ihtiyaç halinde hissetmeme olarak betimler. Bu algı ve onaylama, bir isyanı, fitneyi ve sonuç olarak inkâr etmeyi içermektedir.⁵⁵

Kur’ân’da dünya hayatının yerildiği ve eleştirildiği noktalar, esasında insanın dünyevileşmesi nedeniyledir. Kur’ân’da ifade edilen dünyevileşme, yerine göre “yeryüzüne çakılıp kalma” olarak betimlenmekte, bu durumun gerisinde ise, âhiret yurdundan yüz çevirip yalnızca dünya hayatına sarılma basiretsizliği ve karakter zafiyetinin mevcudiyeti öne çıkmaktadır: “*Ey iman edenler! Size ne oldu ki, ‘Allah yolunda seferber olunuz’ emri verilince bulunduğunuz yere yığılıp, çakılıp kaldınız? Yoksa âhiretten vazgeçip dünya hayatına mı razı*

⁵¹ Ramazan Altıntaş, *Din ve Sekülerleşme* (İstanbul: Pınar Yay., 2005), 93.

⁵² İlhami Güler, *Politik Teoloji Yazıları* (Ankara, 2002), 17.

⁵³ Kasas 28/79-83.

⁵⁴ “*Gerçek şu ki, insan kendini kendine yeterli görerek azar. Kuşkusuz dönüş Rabbinedir.*” (A’lâ 96/6-8).

⁵⁵ Yıldırım, “Dünyevileşme Kavramı Üzerine”, 51.

oldunuz? Ama iyi biliniz ki dünya hayatının zevki, âhiret hayatının yanında pek az bir şeydir."⁵⁶ Söz edilen âyet, Tebük seferi için seferberlik ilân edildiğinde insanların kavurucu yaz gününde, meyvelerin olgunlaşma evresine girdiği, insanların rehavete kapıldığı bir esnada Bizans gibi bir kuvvete karşı orduya çağrıldıklarında kimi inanan kişilerin dünyanın çekiciliğine mağlup olarak işi yavaştan almaları, tembel ve uyuşuk bir yaklaşımda olmaları ile ilgili nâzil olsa da⁵⁷ Müslümanları ve İslâm medeniyetini bekleyen büyük bir riske karşı bir ikaz niteliğindedir.

Kur'ân'da dünya âhiret dengesinin sarsılması dünyevileşmeyi çok sarih bir şekilde resmeden özlü anlatılardan bir tanesi, ilâhî gerçekleri ve hayatın temel amacını bilmesine rağmen, buna göre eylemde bulunmayan ilim zümresinin dikkatlere serildiği şu âyettir:

"Kendisine âyetlerimizi verdiğimiz halde onlardan sıyrılıp da şeytanın kendisini peşine taktığı, bu yüzden de azgınlardan olan kimsenin haberini onlara anlat. Dileseydik o âyetlerle onu elbette yüceltirdik. Fakat o dünyaya saplanıp kaldı da kendi heva ve hevesine uydu. Onun durumu köpeğin durumu gibidir: Üzerine varsan da dilini sarkıtıp solur; kendi haline bıraksan da dilini sarkıtıp solur. İşte bu, âyetlerimizi yalanlayan toplumun durumudur. Şimdi onlara bu olayları anlat ki düşünsünler..."⁵⁸

Burada, ilim elde ettikten sonra dünyaya meyleden bir kişinin, Bel'am b. Bâûrâ veya Ümeyye b. Ebî's-Salt örneğinde olduğu gibi, ilâhî kaynağa dayanan bilgiden uzaklaşarak maddeye endekslenmiş zihin yapısını ve sekülerleşmiş insan tipolojisini net bir şekilde görebiliriz. Dinden ve vahiyden ayrılarak aslında insan, varlığını riske atan düşmanlarına karşı en esaslı korunma kaynağını, zırhını ve yuvasını kaybetmiş ve düşmanlarının yani şeytanların peşine takılarak dünyalık uğrunda ömür tüketirken asıl öz yapısına yabancı duruma düşmüştür. Bu noktadan sonra bu kapsamda olan kişileri ikaz etmek veya etmemek arasında herhangi bir fark bulunmamaktadır. Artık bu kişi, kalbî ve vicdanî hasletlerini kaybetmiş, reddetme ve inkâr onun için bir tür huy mesabesine erişmiştir. İhtiyaç ve zorunluluk nedeniyle değil, nefsinin olumsuz eylemleri teşvik eden hırsından ötürü her zaman fena ve olumsuz işleri yapar hale gelmiştir.

Yukarıda dünyanın hususiyetlerinin zikredildiği âyetlerde görüldüğü gibi Kur'ân'ın ilettiği mesajlar, dünyevileşmiş bir toplumun dünya zihniyetine yeni değerler kazandırmak amaçlıdır. Kendi hayatlarının getirisi olarak evlâtlarını bile öldürmekten çekinmeyen bir toplum yapısında, her eyleminden hesaba çekileceğinin farkında olan bir toplum oluşturmanın başka bir yolunun olmayacağı çok açıktır. Kur'ân bir yandan bu toplumun inanç temeli olmayan dünyaya dair beklentilerini yerle bir ederken, diğer yandan da o istek ve

⁵⁶ Tevbe, 9/38.

⁵⁷ Fahreddîn Muhammed b. Ömer Râzî, *Mefâtihu'l-Gayb* (Beyrut: Dârü'l-Kütübil-İlmiyye, 1990), 16/47.

⁵⁸ A'râf 7/175-176.

beklentilerini “ebedî” bir şekilde elde edebilecekleri bir fırsatı; “âhiret” inancını onlara teklif olarak getirmektedir. Bu inanç, içinde ömür tüketilen dünyayı, “ebedî âhiret yurdu”nu kazanma amacıyla algılamayı ve hayatı buna göre dizayn etmeyi öne sürmektedir.

Kur’an’da, dünya ve dünyevî hayatın birçok âyette yerilmesinin⁵⁹ temel nedenini anlamak için, vahyin iniş süreçlerine şahitlik eden Arapların dünya ve âhiret bakış açıları hakkında bilgi edinmek yerinde olacaktır. Vahiy dönemindeki Arap kültürüyle ilgili bilgilerden anlaşıldığı kadarıyla müşrik Arapların insan ve dünyanın sonlu oluşuna dair hiçbir kuşkusu bulunmamaktadır. Fakat bu noktada bahsedilen fânilik, dünyadaki son nefesi vermenin peşinden beşerî mevcudiyetin tam olarak yok olması veya eceli gelen insanın ademiyyet yurduna yolcu edilmesi manasını taşır. Ölüm insanın varlık deneyimindeki en son durak olduğu için dünya yegâne hakikattir. Müşrik Araplardaki bu inanç biçimi Kur’an’da şöyle zikredilmiştir: “[Âhiretin gerçekliğine inanmayan Araplar] dediler ki: Hayat bu dünyada yaşadığımızdan ibarettir. [Biz burada] yaşar ve ölürüz. Bizi yokluğa sevk eden güç zamandan (dehr) başkası değildir.”⁶⁰

Müşriklerin, “[Biz burada] yaşar ve ölürüz. Bizi yokluğa sevk eden güç, zamandan (dehr) başkası değildir” söylemindeki esas öne çıkan husus şudur: İnsanı mutlak yok oluşa götüren tek unsur zamanın geçip gidişidir. Doğası gereği ölüm, tüm varlığı kudret elinde tutan Allah’ın emri dahilinde hayata geçen bir olay değil, dehr/zaman denen evren üstü kuvvetin insan bedenini eskitmesi ve bununla ilişkili olarak biyolojik hayatın hitama ermesidir.⁶¹ Kadîm câhiliyeden miras kalan bu yaklaşım Kur’ân’da şöyle betimlenmiştir: “Onlar dediler ki: Hayat bu dünyadaki yaşantımızdan ibarettir. Biz tekrar diriltilecek değiliz”⁶²; “Hayat [şu anki] dünya hayatımızdan ibarettir. [Burada] yaşar ve ölürüz. Biz [öldükten sonra] diriltilecek değiliz.”⁶³ Bu bağlamda Izutsu, câhiliyye Arapları arasındaki dehr yaklaşımının yalnızca pesimist ve materyalist değil, aynı zamanda nihilist bir karaktere sahip olduğunu ifade etmiştir. Bu nihilizmin Mekkeliler arasındaki tezahürü, dünyada müreffeh bir şekilde hayat sürme isteği olarak kendini göstermiştir.⁶⁴

⁵⁹ İsrâ 17/18, Kasas 28/70, Necm 53/25, Kıyâme 75/20, İnsan 76/27, Nâziât 79/25, Leyl 92/13, Duhâ 93/4.

⁶⁰ Câsiye 45/24.

⁶¹ Ebu’l-Kâsım Cârullah Muhammed Zemahşerî, *el-Keşşâf an Hakâiki Ğavâmizi’t-Tenzîl* (Beyrut: Dâru’l-Marife, 1977), 3/572.

⁶² En’âm 6/29.

⁶³ Mü’minûn 23/37. Şehristânî (ö. 548/1153), Araplardan bir bölümünün yaratıcının mevcudiyetini ve ölüm ötesi hayatın gerçekliğini reddettiklerini, diğer bir bölümünün ise Allah’ın varlığını ve ilk yaratılışı kabul etmekle beraber tekrar dirilişe inanmadıklarını belirtmiştir. İlk kısımda yer alanlar hayatı tabiata, ölüm ve yok oluşu da dehrin gücüne bağlamışlardır. Buna göre insana vücut verip yaşatan kuvvet tabiat, yok oluşa sürükleyen kuvvet ise zamandır. Ebü’l-Feth eş-Şehristânî, *el-Milel ve’n-Nihal* (Beyrut, 1967), 2/235.

⁶⁴ Toshihiko Izutsu, *Kur’an’da Allah ve İnsan*, çev. Süleyman Ateş (Ankara, 1975), 117-125.

Bu çerçevede ezvâc-ı tâhiratın refah içinde ve konfor alanında sürdürülen hayat ile ilgili bazı arzuları bir tür dünyevileşme olarak addedildiği için, “*Ey Peygamber! Eşlerine söyle: Eğer siz bu dünya hayatını ve onun câzibesini istiyorsanız, gelin size istediğinizi vereyim ve [sonra da] sizi güzelce kendi yaşamınızla baş başa bırakayım. Yok eğer Allah’ı, elçisini ve âhiret hayatının [güzelliklerini] istiyorsanız, [bilin ki] Allah, içinizden güzel işler yapanlar için büyük bir ödül hazırlamıştır.*”⁶⁵ şeklinde bir ilâhî ikaz gelmiştir.⁶⁶ Kur’an’ın dünya ile ilgili ifadelerini kendi yaşantısıyla fiilî olarak tefsir eden Hz. Peygamber, Müslümanlara dünyada bir garip yolcu gibi olunması tavsiyesinde bulunurken irade ve tavır yoluyla bu aşağı hayatın kenarında kalmak ve dünyaya karşı uzaklık bilincini taze ve diri tutmayı öne çıkarmış; öte yandan dünyada zâhidane yaşamakla Allah’ın rızasına erişebilme arasında ilişki kurmuştur.⁶⁷ Hatta bu bilinci destekleyici manada, “*Uhud dağı kadar altınım olsa üç günden fazla saklamazdım*”⁶⁸ demiştir. Dahası, özellikle Medine döneminde aş ve ekmek bulma imtiyazına çok kolay bir şekilde sahip olmasına rağmen hayatı süresince art arda iki gün arpa ekmeği ile karnını doyurmamış ve hatta çoğu zaman bir ay boyunca hanesinde tencere kaynatmamış olmakla dünyaya olan ilgisinin ne seviyede olduğunu fiili olarak göstermiştir.⁶⁹

İşte bu âhlâkî prensip gereğince Hz. Peygamber hayatı boyunca tam bir zâhit olarak yaşadı ve ashabını da dünyevileşme riskine karşı oldukça sık ve belli aralıklarla ikaz etti. Örneğin, bir Cuma günü ashabın mescitte hutbe okuyan Hz. Peygamber’i bırakıp alışverişe yetişmeye çalışmaları,⁷⁰ Mekke’nin fethinden sonraki savaşlarda elde edilen ganimetlerin çeşitli münakaşalara neden olması gibi dünyevî yönelimler karşısında Hz. Peygamber, dünyanın Allah katında cılız bir oğlak leşi kadar bile kıymeti olmadığını ifade etme ihtiyacı hissetmiş,⁷¹ bazı zamanlarda da dünyanın ve paranın kölesi ve dünyaperest olunmaması için

⁶⁵ Ahzâb 33/28-29.

⁶⁶ Muhammed Esed’in ifadelerine göre bu âyetin indirildiği dönemde Hayber’in tarıma uygun toprakları Müslümanlarca fethedilmiş ve bu sayede İslam toplumu nispeten daha rahat ve müreffeh bir hayat sürme imkanına kavuşmuştu. Fakat toplumun büyük bölümünün hayatına sirayet eden bu rahatlık Hz. Peygamber’in evine pek sirayet etmemişti. Hz. Peygamber, önceden olduğu gibi her zaman kendisi ve ailesinin en sade hayatı devam ettirebilmeleri için gerekli olan asgari ihtiyaçlardan fazlasına izin vermiyordu. Ama değişen şartlar karşısında eşlerinin, öteki Müslüman hanımların yaşadığı görece rahatlıktan hisse sahibi olmak istemeleri de normal bir durumdu. Ancak Hz. Peygamber’in onların bu taleplerine razı gelmemesi, onun bütün hayatı boyunca gözettiği ilkeye, yani Allah’ın elçisinin ve ailesinin hayat standardının müminlerinkinden yüksek olmaması gerektiği prensibine aykırı düşerdi. Muhammed Esed, *Kur’an Mesajı: Meal-Tefsir*, çev. Cahit Koytak - Ahmet Ertürk (Ankara: İşaret Yayınları, 1999), 2/857 (31. not).

⁶⁷ Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezîd Mâce el-Kazvîni İbn Mâce, *es-Sünen*, thk. Şuayb el-Arnâvûd (Beyrut: Dâru’r-risâleti’l-âlemiyye, 2009), “Zühd” 3.

⁶⁸ Ebü’l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc Müslim, *el-Câmi’u’s-sahih*, nşr. Muhammed Fuâd Abdülbâki (Kahire: y.y., 1374-75/1955-56), “Zekât”, 31.

⁶⁹ İbn Mâce, *es-Sünen*, “Zühd” 10.

⁷⁰ Cumâ 62/11.

⁷¹ Müslim, *el-Câmi’u’s-sahih*, “Zühd” 2.

çevresindekileri ikaz etmiştir.⁷² Öte yandan Abdullah b. Ömer, Ebü'd-Derdâ ve Osman b. Ma'zûn gibi bazı sahabîlerin sürekli ibadetle iştiğal edip kendilerini dünya nimetlerinden mahrum etmeye yönelik girişimlerine de izin vermemiştir. Bununla beraber Hz. Peygamber'in dünyaya bakışı son aşamada sürekli olarak mesafeli ve olumsuz olmuştur. Çoğu zaman da dünyayı eleştiren Hz. Peygamber dünyaya yönelik alakasını, bir ağacın gölgesinde biraz soluklandıktan sonra yoluna devam eden bir insan olarak misallendirmiştir.⁷³

5. Dünya Nimetleri Karşısında Müminlerin Durumu

Buraya kadar Kur'ân-ı Kerim'in dünya ve ahiret hayatına bakışı ve her ikisi karşısında müminin kendisini nasıl konumlandıracağı konusu tahlil edilmeye çalışıldı. Bu çerçevede vurgulanması gereken diğer bir nokta, Kur'ân-ı Kerim'e göre hayatın iyi ve güzel olan bütün nimetlerine öncelikle müminler sahip olmalıdır. Çünkü gerçek mülk sahibine eksiksiz olarak inanan ve inanç sahibi olmanın karşılığına layık olan kullar müminlerdir. İlâhî hikmet gereği Allah'ın kullarının tamamı dünya nimetlerinden istifade edebilirler.⁷⁴

Bütün bu lütufların karşılığında Yüce Yaraticının insandan istediği, nimetlerden istifade ederken hesabını vermek zorunda kalacağı bir günün varlığını unutmamasıdır: *“Yeryüzünü sizin için kullanışlı hale getiren O'dur. Üzerinde dolaşın ve Allah'ın rızından yiyin; (ama unutmayın ki) dönüş yalnız Allah'adır.”*⁷⁵ Böylelikle insanoğlunun dünya nimetlerine ve keyiflerine bağlanarak Allah'ı ve ahiret hayatını unutmamaları gerektiği, her bir nimete karşılık bir sorumluluk olduğu uyarısı da öne çıkarılmıştır. Sorumluluk-kulluk, nimet-ibadet dengesi ya da ilişkisine dikkat çeken diğer bir ayet de şöyledir: *“Ey Ademoğulları! Her namaz kılacağınızda güzelce giyinin, yiyin-için fakat israf etmeyin. Çünkü Allah israf edenleri sevmez. De ki: “Allah'ın kulları için yarattığı süsü, temiz ve iyi rızıkları kim haram kıldı?” De ki: Onlar dünya hayatında müminlere yaraşır; kıyamet gününde ise yalnız onlara mahsus olacaktır. İşte bilmek isteyen bir topluluk için ayetleri böyle açıklıyoruz.”*⁷⁶

Dünya nimetlerinin temiz ve helal olanlarının müminlere yaraştığını ifade eden A'raf Suresi 32. ayeti bağlamında ifade edilmesi gereken bir hakikat daha vardır ki o da şudur: Helal ve haramı belirleyen Allah'tır. İnsanların kendi kabul ve anlayışlarına göre helal ve haram belirleme yetkisi yoktur.⁷⁷ Allah Teâlâ, peygamberini bile helal olanı kendisine

⁷² Buhârî, *el-Câmi'u's-sahîh*, “Cihad” 70, “Rikak” 4,10; Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezîd Mâce el-Kazvîni İbn Mâce, *es-Sünen*, thk. Şuayb el-Arnâvûd (Beyrut: Dâru'r-risâleti'l-âlemiyye, 2009), “Zühhd” 8.

⁷³ Ebû İsa Muhammed b. İsa b. Sevre es-Sülemî Tirmizî, *es-Sünen* (Mısır: Mektebetü Mustafâ el-Bâb el-Halebî, trs), “Zühhd”, nr. 2377.

⁷⁴ Araf, 7/32; Bk. Ebû'l-A'lâ Mevdûdî, *Tefhîmü'l-Kur'ân* (İstanbul: İnsan Yayınları, 2005), 2/29.

⁷⁵ Mülk 67/15.

⁷⁶ A'raf 7/31-32.

⁷⁷ Nahl 16/116.

yasaklaması üzerine uyarılmıştır.⁷⁸ Allah'ın haram kıldığını haram; helal kıldığını helal kılma yetkisi hiç kimseye verilmemiştir. *“Ey iman edenler! Size verdiğimiz rızıkların temiz olanlarından yiyin ve Allah'a şükredin; eğer O'na kulluk ediyorsanız.”*⁷⁹ ayeti ve konuya ilişkin diğer ayetler⁸⁰ gereği müminin rızık konusundaki ölçüsü rızık helal yollardan kazanmak, helal olan yiyecek ve içeceklerle yetinmek, helal haram sınırlarına titizlikle riayet etmek, Allah'ın helal kıldıklarını haram, haram kıldıklarını ise helal saymamak ve nimetin asıl sahibi olan Yüce Allah'a şükretmektir. Allah, bu dünyada insanların rızıkına kefil olmuş, sayısız nimetlerden faydalanma imkânı vermiş, temiz ve helal yiyecekleri kendilerine haram kılmamaları hususunda da müminleri uyarılmıştır. Bu, O'nun kullarına fazlı ve ihsanıdır.⁸¹

Helal haram dairesini gözeterek yaşayanlar, Allah'a, insanlara ve diğer canlılara, hasılı kâinata karşı sorumluluklarının gereğini yerine getirenler şüphesiz ki bu dünyayı ebedi kazanca dönüştürenlerdir. Bu gerçek Kur'an-ı Kerim'de şu şekilde ifade edilmiştir: *“Erkek olsun kadın olsun, kim inanmış bir insan olarak yararlı işler yaparsa kesinlikle ona güzel bir hayat yaşatacağız ve böylelerinin ecirlerini de muhakkak surette yapmış olduklarının daha güzeliyle vereceğiz.”*⁸² Bu ayet; adil, doğru ve şerefli bir tutum içinde olanların ahirette kazançlı çıkacaklarını ancak bu dünyada daima kaybedecekleri şeklinde yanlış bir fikre kapılanların bu düşüncesinin doğru olmadığını ortaya koymaktadır. Allah Teâlâ bu yanlış anlamayı ortadan kaldırır ve sanki şöyle buyurur: *“Sizin bu kanaatiniz yanlıştır. Doğru davranış, sadece ahirette mutlu bir hayat değil, aynı zamanda bu dünyada da temiz ve mutlu bir yaşam sağlar.”* Şu bir gerçektir ki bu davranışlarında samimi, doğru, şerefli, adil ve temiz olanlar bu dünyada çok daha iyi bir hayat yaşarlar.⁸³ Çünkü onlar örnek kişilikleri ile bu özelliklere sahip olmayanların görmedikleri saygı, şeref ve güven içinde yaşarlar. Böylesi insanlar, başarıya ulaşmak için meşru olmayan yollara tevessül edenlerin elde edemediği ebedi kazançlara nail olurlar. Her şeyin de ötesinde onlar tarifsiz bir gönül rahatlığı ve derin bir vicdani huzuru tecrübe ederler.⁸⁴ Çünkü iman edip sâlih amel işleyenleri Allah, dünyada helal rızık elde etmeye ve hayırlı işler yapmaya muvaffak kılmak suretiyle güzel yaşatır. Hz. Peygamber bu gerçeği *“Müslüman olan, ihtiyacına denk bir şekilde rızıklandırılan ve Allah'ın kendisine verdiği şeylerle kanaatkâr kıldığı kimse, muhakkak kurtuluşa ermiştir.”*⁸⁵ hadisinde dile getirmiştir.

⁷⁸ Tahrim 66/ 1.

⁷⁹ Bakara 2/172.

⁸⁰ Örneğin bk.: Maide 5/88; Nahl 16/114; Taha 20/81; Mü'minin 23/51.

⁸¹ Talat Koçyiğit, *Kur'an-ı Kerim Meal ve Tefsiri* (Ankara: TDV Yayınları, 2016), 1/239-240.

⁸² Nahl 16/97.

⁸³ Muhammed b. Cerir Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, ed. Mahmud Muhammed Şakir-Ahmed Muhammed Şakir (Kahire, 1955), 14/171.

⁸⁴ Mevdûdî, *Tefhîmü'l-Kur'ân*, 3/59.

⁸⁵ Müslim, *el-Câmi'u's-sahih*, “Zekât”, 125.

İnsanoğlu Allah'ın kendisine emanet olarak verdiği dünya nimetlerini beyhude tüketmemeli, her bir nimeti ebedi kurtuluşunu elde etmek için çok iyi değerlendirmelidir. Zira bu dünya hayatı ebedi, sonsuz ve hakiki ahiret hayatını kazanmak içindir. Sınırsız, kuralsız, kaygısız ve gerçeklere kayıtsız bir şekilde yaşayanlar belki bu dünya hayatında kazanmış, mutluluğu elde etmiş gibi görünebilirler. Ama aslında onlar asıl kaybedecek olanlardır, ahiret gününde hüsrana uğrayacak olanlardır. Yüce Allah, nimetlerinin dünya hayatı uğruna feda edilmemesini salık verir ve her bir imkânın kalıcı bir güzelliğe dönüştürülmesi için bizleri uyarır. Nice hatalara, yanlışlara, günahlara dalmış da olsa insanların ve toplumların bu yanlış yoldan dönmeleri, tövbe ve istiğfar ile kendisinden af dilemeleri ve kötü gidişatlarını düzeltmeleri durumunda nimetlerini daha da artıracığını haber verir. Bu çerçevede Kur'an-ı Kerim'de önceki kavimlerden başlarına gelen sıkıntılardan ders almayanların helak edildikleri anlatıldıktan sonra şöyle buyurulmaktadır:

“Biz hangi ülkeye bir peygamber gönderdiysek mutlaka ora halkını, Allah'a yönelip yalvarsın yakarsınlar diye dert ve sıkıntıya uğratmışızdır. Sonra kötülüğü değiştirip yerine iyilik getirdik. Nihayet çoğaldılar ve “Atalarımız da böyle sevinç ve sıkıntı yaşamışlardı.” dediler. (İnkârda ısrar edince) biz de onları, kendileri farkında olmadan ansızın yakaladık. O ülkelerin insanları inansalar ve günahtan sakınsalardı, elbette onların üstüne gökten ve yerden nice bereket kapıları açardık. Fakat yalanladılar; biz de onları yaptıkları yüzünden yakaladık.”⁸⁶

Ayetten de anlaşılacağı üzere Allah Teâlâ iman edip sâlih amel işleyenlere göklerin ve yerin kapılarını açarak rızıklandırmak vaadinde bulunmaktadır.⁸⁷ Bu ayet-i kerimede yüce Allah başka bir sünnetini de beyan etmiştir. Bu sünnet gereği Mekke halkı ve benzeri diğer şehir halkları, eğer Allah'a, meleklerine, kitaplarına, peygamberlerine ve ahiret gününe iman etmiş, şirk ve yeryüzünü ifsat etmek gibi Allah'ın nehyettiği ve haram kıldığı şeylerden sakınmış olsalardı, Allah gökyüzünden üzerlerine yağmur yağdırdığı gibi pek çok da hayır indirir, yeryüzünün çeşitli zenginliklerini de önlerine sererdi. Kısacası onlar iman etmiş olsalardı, Allah hem üstlerinden hem altlarından bütün hayır ve bereket kapılarını açar, bütün işlerini kolaylaştırırdı. Allah Teâlâ'nın bu açık ve kesin beyanı da göstermektedir ki sahih iman, insanların hem dünyada hem de ahirette ulaşacakları refah ve saadetin başlıca sebebidir.⁸⁸

6. Ahirette Nasibi Olmayanlar!

Kur'an-ı Kerim'in dünya-ahiret dengesini dünyanın lehine bozmamak gerektiği konusundaki mesajı çok açıktır. Mümine yaraşan, dünyanın geçici ve aldatıcı güzelliklerini

⁸⁶ A'raf 7/94-96.

⁸⁷ Ebû Hayyan el-Endelüsî, *el-Bahru'l-Muhît fi't-Tefsîr* (Beyrût: Dâru'l-Fikr, 1992), 11/4, 348.

⁸⁸ Koçyiğit, *Kur'an-ı Kerim Meal ve Tefsiri*, 3/104.

idrak edip, onlara kendini kaptırmaması ve her halükârda Rabbini bilip O'nun rızasını gözetmesi ve bu anlayışla dünya nimetlerinden istifade etmesidir.⁸⁹ Bu anlayışla hareket edemeyip sadece dünya nimetlerinin ve dünyevi hedeflerin peşinde koşanlar kınanmış ve feci akıbetleri haber verilmiştir: *“Kim dünya hayatı ve onun ziynetini isterse, orada onlara işlerinin karşılığını eksiksiz olarak veririz; onlar dünyada hiçbir zarara uğratılmazlar. Onlar ahirette paylarına ateşten başka bir şey düşmeyen kimselerdir. Dünyada ürettikleri boşa gitmiştir; yapıp ettikleri de geçersizdir.”*⁹⁰ Bu, dünyaperestlere karşı yapılmış apaçık bir uyarıdır. Dünya hayatının esiri olanlar bilmelidir ki dünyevi kazançları elde etmek için yaptıklarının karşılığını tam olarak alacaklardır, fakat şunu asla unutmamalıdır ki onların ahiretten tek nasipleri hüsrandır, acıdır, pişmanlıktır. Zira dünya menfaati için gayret edip de ahireti kazanmak için çabalayanlar, bu dünyada yapıp ettiklerini kendi elleriyle boşa çıkarırlar. *“Bizimle karşılaşmayı ummayanlar, dünya hayatına razı olanlar ve bununla tatmin olanlar ve bizim ayetlerimizden habersiz olanlar; işte bunların, kazanmakta olduklarından dolayı barınakları ateştir.”*⁹¹ *“Kim ahiretin kazancını isterse onun kazancını arttırırız; kim de dünyanın kazancını isterse ona da ondan bir parça veririz ama onun ahiretten hiçbir payı olmaz.”*⁹² ayetlerinde işaret edildiği gibi ahireti hiçbir şekilde hesaba katmadan yalnızca bu dünyada kazanım elde etmek için çabalayan kimse, doğal olarak kendi cehennem ateşini daha bu dünyada iken kendi elleriyle tutuşturmuş, dünyadan ancak bu ateşe yakıt taşımış olur.⁹³

7. İyilikleri Dünyada Bitirmek

Araştırmamızın temelini teşkil eden soru; “İyilikleri dünyada bitirmekten ne anlaşılmalıdır?” sorusudur. Kur’an-ı Kerim’de yalnızca bir yerde, Ahkâf Suresi 20. ayette bu ifade geçmektedir. İlgili ayet-i kerime şöyledir:

وَيَوْمَ يُعْرَضُ الَّذِينَ كَفَرُوا عَلَى النَّارِ أَدَّهَبْتُمْ طَيِّبَاتِكُمْ فِي حَيَاتِكُمُ الدُّنْيَا وَاسْتَمْتَعْتُمْ بِهَا فَالْيَوْمَ تُجْزَوْنَ عَذَابَ
الْهُونِ بِمَا كُنْتُمْ تَسْتَكْبِرُونَ فِي الْأَرْضِ بِغَيْرِ الْحَقِّ وَبِمَا كُنْتُمْ تَفْسُقُونَ

“İnkâr edenler ateşin başına getirilince, “Size ait iyi ve güzel şeyleri dünya hayatınızda tükettiniz ve onlardan yararlandınız, şimdi ise yeryüzünde haksız olarak büyüklük taslamanıza ve yoldan çıkmaya karşılık olarak aşağılayıcı bir cezayı çekeceksiniz!” denilecektir.”⁹⁴

⁸⁹ Burhan İşliyen, *Dünyevileşme* (Ankara: Diyanet Vakfı Yayınları, 2021), 92.

⁹⁰ Hud 11/15-16.

⁹¹ Yunus 10/78.

⁹² Şura 42/20. Ayrıca bk. Bakara 2/200; Âl-i İmran 3/77.

⁹³ Mevdûdî, *Tefhîmü'l-Kur'ân*, 2/382-383.

⁹⁴ Ahkâf 46/20.

İnkârcılar, küfürleri dolayısıyla hak ettikleri ebedi azabı çekmek için cehennem kapısına getirildikleri gün, suçlama ve azarlama kabilinden onlara denir ki: “Siz dünyadayken önünüzde bulunan bütün iyi ve güzel nimetlerden faydalandınız. Bu nimetlerin üzerine o derece düştünüz ki dünya hayatının sadece bu nimetlerden ibaret olduğu zannına kapılarak ahiretinizi unuttunuz; bunları size ihsan eden Allah’a şükretme gereği duymadınız. Anneniz, babanız ve bazı yakınlarınız size bunu hatırlatıp imana ve İslam’a davet ettikleri zaman onların sözlerini ve uyarılarını eskilerin masalları olarak tavsif edip onlara karşı çıktınız. Hasılı siz, dünyada sizin için iyi ve faydalı olabilecek her şeyi terk ederek nefsinizin şehvi arzularına tabi oldunuz. Bugün ise dünyadayken sizi gururlandıran ve kibirlendiren nimetlerden uzaklaşmış olarak, küfrünüzün ve kötü amellerinizin karşılığını görmek ve şiddetli bir azap ile cezalandırılmak için cehennem kapısına kadar getirilmiş bulunuyorsunuz. Oraya girecek ve dünyadaki amellerinizin karşılığını mutlaka göreceksiniz.”⁹⁵

Hz. Ömer'in bu ayetteki uyarıların tesiriyle pek çok yiyecek ve içecekten uzak durduğu rivayet edilir.⁹⁶ Hz. Peygamberin rahle-i tedrisinden geçmiş, onunla bir hayli zaman geçirmiş, onun örneğini kendisine şiar edinmiş “*Dileseydim sizin en güzel yemekleri yiyeniniz ve en yumuşak elbiseler giyeniniz olurum. Fakat ben güzelliklerimin ahirete kalmasını istiyorum.*” diyen⁹⁷ Hz. Ömer gibi nadide bir sahabenin bu yaklaşımı dikkate alındığında dünya ahiret dengesinin sağlanması, dünya hayatının fani olduğu gerçeği üzerine şekillendirilmesi ve ebedî bir kazanca dönüştürülmesi doğrultusunda bu ayetin merkezi bir misyon yüklendiği ifade edilebilir.

Ayetin daha iyi anlaşılması noktasında şunları ifade etmek mümkündür: Dünya hayatının imtihandan ibaret olduğu bilinciyle, yaratılış gayesi doğrultusunda yaşayan, Allah’a, insanlara ve çevresine karşı görev ve sorumluluklarını yerine getiren bir mümin mahşer günü hesap anında ayetteki “*Siz güzellikleri dünya hayatında tükettiniz*” hitabına maruz kalmayacaktır.⁹⁸ Onlar o dehşetli günde ebedi azaptan emin olan, yüzleri parlak, neşeli ve kendilerine gıpta edilecek kişilerdir. Söz konusu hitaba maruz kalacaklar ise insanı yücelten iman gibi değerli bir nimetten yoksun, varoluş amacından habersiz, görev ve sorumluluk duygusundan mahrum, Allah’ın gösterdiği istikametten uzak bir hayat yaşayanlardır. Dünyada iyi imkânlarla sahip olanlar, bunların hakkını verir, kendilerinin olduğu kadar başkalarının da iyilik ve mutluluğu için gayret gösterirlerse büyük mükâfatlara ve güzelliklere ulaşacakları müjdelenmektedir. Fakat bunun aksine davrananlar, kendilerine verilen nimetleri ve insanların ulaşmak için çaba gösterdiği güzellikleri bencilce kullananlar, başkasının hakkına riayet etmeyenler, ellerindeki imkânlarda ihtiyaç sahiplerinin de hakkının olduğunu

⁹⁵ Koçyiğit, *Kur’an-ı Kerim Meal ve Tefsiri*, 6/388-389.

⁹⁶ Abdürrezzâk Es-San’ânî, *Tefsîrü'l-Kur’ân*, thk. Mustafa Müslim Muhammed (Riyad: Mektebetü'r-Rüşd, 1410), 3/218.

⁹⁷ Kurtubî, *Ahkâmü'l-Kur’ân*, 17/255.

⁹⁸ Abdülkerîm Kuşeyrî, *Letâifü'l-işârât*, çev. Mehmet Yalar (İstanbul: İlk Harf Yayınları, 2012), 5/1959.

düşünmeyenler, ebedî hayatları için hazırlık yapmayanlar ahirete elleri boş olarak giderler. İşte bu durumda bütün iyilik ve güzellikler, dünyada ve dünya için harcanmış ve tüketilmiştir. Neticede dünyada kibirlenip böbürleneler ahirette acınacak hale düşeceklerdir.⁹⁹

Bununla birlikte bu ayet-i kerimenin dünyada ruhban hayatı yaşanmasını salık verdiği, Allah'ın kullarının istifadesine sunduğu dünya nimetlerinden ve güzelliklerinden yararlanılmasını yasakladığı gibi yanlış bir anlayışa da kapılmamak gerekir. Zira “Allah'ın kulları için çıkardığı süsü ve rızıktan temiz olanları kim haram kılabilir?”¹⁰⁰ ayetinde belirtildiği gibi dünyadaki bütün nimetler insanların istifadesine sunulmuştur. Hadîd Suresinin 20. ayetinin yorumunda Râzî dünya hayatının hor görülüp küçümsenemeyeceğini, çünkü onun Allah tarafından yaratıldığını belirtir.¹⁰¹ “Biz göğü, yeri ve ikisi arasındakileri boş yere yaratmadık. Bu (yaratılanların boş yere yaratıldığı iddiası) inkâr edenlerin zannıdır. Cehennem ateşinden dolayı inkâr edenlerin vay haline!”¹⁰² ayetinde ifade edildiği gibi hayat, bizatihi Allah'ın bir armağanı ve her türlü nimetin potansiyel kaynağıdır. Ancak duyarsız ve kör bir şekilde manevî değerleri ve endişeleri göz ardı ederek, yani âhireti hiçe sayarak yaşanması halinde dünya hayatı bu olumlu niteliğini tamamen yitirir. Kişiyi düşen, türlü nimetlerin ve dünyanın sayısız güzelliklerinin gerçek sahibinin Allah olduğunu unutmamaktır. Bütün bu nimetlerden imtihanın bir parçası olduğu bilinciyle meşru sınırlar çerçevesinde, helal-haram dairesinde istifade etmek ve nimetin asıl sahibine şükredip nankörlükten kaçınmak gerekir.

Allah İsrailoğullarını düşmanlarından kurtarıp Tur dağının eteklerinde kudret helvası ve bıldırcın etiyle ödüllendirdiğini anlattıktan sonra; “Size verdiğimiz rızıkların temizlerinden yiyin fakat bunda haddi aşmayın; aksi halde üzerinize gazabım iner, üzerine gazabımın indiği kimse ise helak olur.”¹⁰³ buyurmaktadır. Mısır'dan kurtarılıp mukaddes arza doğru yolculuk ederken, İsrailoğullarının geçmek zorunda oldukları çöl, pek çok nimetle onlara kolaylaştırılmış ve ardından uyarı gelmiştir: Bunlar size ihsan edilen güzel ve temiz nimetlerdir. Bu nimetlerle yetinin, temiz olmayan haram yiyeceklere yönelip de haddinizi aşmayın. Bununla beraber size ikram ve ihsan edilen bu nimetlere karşılık Rabbinize şükür ve kulluk etmeyi unutmayın. Allah Teâlâ bu uyarının ardından sözlerine kulak vermeyenlerin başına gelecek azabı da haber vermiştir.¹⁰⁴ Böylelikle helal ve temiz olan dünya nimetlerinden istifade ederken de ölçülü olmak gerektiği; aksinin haddi aşmak olduğu vurgulanmıştır.

Dünya nimetlerinden istifadenin kolay olması, pek çok menfaat elde etme imkânı her zaman kişinin lehine bir durum olmayabilir. Önemli olan sonsuz cennet hayatını kazanmaktır.

⁹⁹ Heyet, *Kur'ân Yolu Tefsiri*, 5/35-36.

¹⁰⁰ A'raf 7/32.

¹⁰¹ Ebû Bekr Ahmed b. Ali er-Râzî (370/981) *Cessâs, Ahkâmü'l-Kur'ân*, thk. Abdusselam Muhammed Ali Şahin (Beyrut: Dâru'l-kütübi'l-ilmîyye, 1994), 8/92.

¹⁰² Sad 38/27.

¹⁰³ Taha 20/81.

¹⁰⁴ Koçyiğit, *Kur'an-ı Kerim Meal ve Tefsiri*, 4/532.

Hz. Peygamber: *“Vallahi ben sizin hakkınızda fakirlikten korkmuyorum. Ben sizin için dünya nimetlerinin sizden öncekilere çoğaldığı gibi çoğalmasından ve o nimetlere ulaşmak için öncekilerin yarış yaptığı gibi yarışa girmenizden ve bu yarışın onları helak ettiği gibi sizi de helak etmesinden korkuyorum.”*¹⁰⁵ buyurmak suretiyle bu tehlikeye dikkat çekmiştir.

Mü'minûn Sûresi 54-56. ayetlerde dünyada türlü nimet ve imkanlara sahip olup da iman ve teslimiyet sahibi bir mümin olamayanların ebedi aleme dönük olarak aslında hiçbir kazançlarının olmayacağı şu şekilde anlatılmaktadır: *“Şimdi sen onları bir süre için gaflet ve dalâletleri içinde kendi hallerine bırak! Sanıyorlar mı ki, onlara mal ve evlâtlar verirken yalnızca iyilikleri için çırpınıyoruz! Hayır, onlar işin farkına varamıyorlar.”*¹⁰⁶ Bu ayetlerde Mekke'de yaşayan müşriklerin sosyal ve ekonomik bakımdan Müslümanlardan daha güçlü olmalarından dolayı şımarıklıklarından bahsedilmektedir. Bolluk içerisindeki müşriklerin aklına ahiret düşüncesi gelmiyordu. Öyle ki içerisinde buldukları imkân ve nimetler hakikati görmelerinin önünde bir engel haline gelmişti. Nitekim kısa süre sonra, önce Medine'de sonra Mekke'de mal ve evlatlarına güvenmenin anlamsızlığını fark ettiler. Elbette onlar bu dünyadaki yanılığının çok daha büyüğünü ahirette yaşayacaklardır.¹⁰⁷

Allah'ın varlığını ve birliğini, Hz. Peygamberin Allah'ın son elçisi, Kur'an-ı Kerim'in son ilahi kitap olduğunu inkâr edenler, imtihan için kendilerine emanet olarak verilen ömrü, ebedi aleme kazanmak için kullanmadıklarından o ömrün şükrünü yerine getirmediklerinden dolayı bir bakıma sadece dünya hayatına yatırım yapmış olmaktadırlar. Dolayısıyla onlar bu yanılığarı nedeniyle Kur'an-ı Kerim'de sıklıkla uyarılmakta ve kendilerinin ibretlik akıbetleri haber verilmektedir. Zira zaman ve imkân, herkes için iyi değerlendirilmesi gereken fırsatlardır. Çünkü bunlar geçicidir ve kaçırıldıktan sonra telafisi yoktur. İnkâr edenler bu emsalsiz fırsatları değerlendiremedikleri, plan ve hazırlıklarını yalnız dünya hayatına göre yaptıklarından dolayı ahirette büyük pişmanlık duyacaklardır.¹⁰⁸ Kur'an-ı Kerim'de dünya hayatı ve nimetlerinin ebedi hayatı kazanmaya vesile olması halinde anlamlı olduğu tartışmaya mahal bırakmayacak netlikte ifade edilmektedir: *“Bilin ki dünya hayatı, bir oyun, bir eğlence, bir gösteriş, aranızda bir övünme, mal ve evlatta bir çokluk yarışından ibarettir. Tıpkı bir yağmur gibi ki çiftçileri imrendirir, sonra kurumaya yüz tutar, bir de bakarsın ki sararmıştır, ardından da çerçöp haline gelmiştir. Ahirette ise ya çetin bir azap yahut Allah'ın bağışlaması ve hoşnutluğu vardır. Dünya hayatı sadece aldatıcı bir yararlanmadan başka bir şey değildir.”*¹⁰⁹

Ayette ifade edilen “oyun ve eğlence”, hayatı gereği gibi takdir edemeyip onu oyun ve eğlenceden ibaret zanneden ve hakikatleri inkâr edip yaşadığı gerçeklerden ibret almayan

¹⁰⁵ Buhârî, *el-Câmi'u's-şâhîh*, Zekât, 53.

¹⁰⁶ Mü'minun 23/54-56.

¹⁰⁷ Bk. Teğabun 64/9.

¹⁰⁸ M. Zeki Duman, *Beyanü'l-Hak* (İstanbul: Fecr Yayınları, 2019), 3/186.

¹⁰⁹ Hadid 57/20.

düşüncesiz ve duyarsız cahillerin durumunu tasvir etmektedir. Hakikatleri görüp kavrayan, iman edip sâlih işlerle meşgul olan kimseler için dünya hayatı ebedi mutluluğu kazanmanın yegâne fırsatıdır.¹¹⁰ Bu fırsatı değerlendiremeyip çokluğa takılıp kalanların akıbeti ise Tekâsür Suresinde anlatılmaktadır: “Çoklukla övünme yarışı sizi kabirlere varıncaya kadar oyaladı. Hayır! Yakında anlayacaksınız! Hayır hayır! Elbette yakında anlayacaksınız.”¹¹¹ Ölünceye kadar servet, şöhret ve şehvetin peşinde hazlarının esiri, yığıldıklarıyla övünen, biriktirdiğiyle kibirlenen insanlar kendilerini o kadar kaybederler ki asıl önemli olan âhiret yurdu akıllarına bile gelmez.

8. Uyarılar Yalnızca İnkârcılar İçin mi?

Allah Teâlâ'nın Kur'ân-ı Kerîm'de inkârcıların yanlış nimet telakkisine örnekler vermesi inanan insanın ders ve ibret almasının gerekliliğini göstermektedir. Tarih boyunca Müslümanlar, Kur'an-ı Kerim'de Ehl-i kitap ya da müşriklere yapılan uyarılardan dersler çıkarmaya çalışmışlardır. Kur'an, pek çok ayet-i kerimede müminlere, inkârcıların yanlışlarından ve akıbetlerinden ders çıkarılmasını emreder: “İnkâr edenlerin (gönüllerince) diyar diyar dolaşmaları sakın seni yanıltmasın. Az bir faydalanmadan sonra onların sığınakları cehennemdir. Ne kötü bir mesken!”¹¹² Bu ayet her ne kadar Hz. Peygamber (s.a.v.)'e hitap ile başlamış olsa da muhatap bütün müminlerdir. Müslümanlardan bir kısmının ticaretle uğraşan Mekke müşriklerinin refah içinde yaşadığını görünce, “Allah'ın düşmanları bolluk içinde yaşıyorlar, biz ise açlıktan ölüyoruz” demeleri üzerine bu ayetlerin indiği rivayet edilmektedir. Ayetlerin zengin Yahudilere özenen bazı Müslümanlar hakkında indiği de söylenmiştir.¹¹³ Ayet hem Müslümanları kâfirlere imrenmemeleri konusunda uyarmakta hem de onları ebedi saadete odaklanmaya çağırmaktadır. Dünyada kâfirlerin istifade ettiği nimetler ne kadar çok olursa olsun Allah katında hiçbir kıymeti yoktur. Bunlar azıcık oyalanmaya yarayacak nimetlerdir. Devamlılığı ve sürekliliği yoktur. Neticede varacakları yer ateştir. Müminler kâfirlerin haline de ibret nazarıyla bakmalıdırlar. Allah geçmiş kavimlerin tuğyanları neticesinde helak edildiklerini anlattıktan sonra onların akıbetlerinden ders alınmasını emreder: “Senden önceki peygamberlerle de alay edilmiş, sonunda onlarla alay edenleri, alaya aldıkları şey (azap) kuşatıvermişti. De ki: Yeryüzünde dolaşın, sonra (hakikati) yalan sayanların sonunun nasıl olduğuna bakın!”¹¹⁴

Bir mümin, inkârcıların amellerinden bir kısmını yapmakla inkârcılardan olmaz. Ancak inkârcıların Allah'ın emir ve yasaklarına aykırı olan amellerini yapmak, işin niteliğine göre müminin günah işlemesine sebep olur. Dünya nimetlerinden istifade ederken Allah'ın

¹¹⁰ Duman, *Beyanü'l-Hak*, 3/428.

¹¹¹ Tekâsür 102/1-4.

¹¹² Âl-i İmrân 3/196-197.

¹¹³ Heyet, *Kur'ân Yolu Tefsiri*, 1/744.

¹¹⁴ En'âm 6/10-11.

inkârcılarla ilgili uyarılarını bu çerçevede değerlendirmek gerekir. “Şüphesiz ki Allah, iman edip yararlı işler yapanları, altlarından ırmaklar akan cennetlere sokacaktır. İnkâr edenlere gelince onlar da nimetlerinden yararlanırlar. Tıpkı hayvanlar gibi yiyip içerler; ebedi kalacakları yer ise cehennemdir.”¹¹⁵ Ayet-i kerimede inananlar için çok açık bir ölçü vardır. Allah Teâlâ iman etmeyenlerin yiyip içmesini hayvana benzetmek suretiyle bir mesaj vermektedir. Yani hayvan nasıl “Bu rızık nereden gelmiştir, kim vermiştir, neden vermiştir?” gibi sorular sormadan ve düşünmeden yerse inkârcılar da öyle yaparlar. Sadece lezzet ve haz peşindedirler.¹¹⁶ Aslında ayette son dönemlerde yaygınlaşan hazcı/hedonist anlayış reddedilmekte, insanlar ve özellikle Müslümanlar yine ebedi olana davet edilmektedir.

İnsandan istenen hiçbir durumda Rabbinden gafil olmamasıdır. Yerken helal-haram ayrımı yapmayan hayvanlar gibi davranmamak gerekir.¹¹⁷ Hayatın her evresinde; sevinçli ve üzüntülü anlarda insan dünyada bulunuş amacını unutmamalıdır: “Allah’ı unutan, bu yüzden Allah’ın da onlara kendilerini unuttuğu kimseler gibi olmayın. İşte onlar gerçekten yoldan çıkmışlardır.”¹¹⁸ Burada Allah’ı unutmaktan maksadın, Allah’ın kulu olduğu bilincinden uzak kalmak anlamına geldiği anlaşılmaktadır. Allah’ı unutmak aynı zamanda insanın kendisini unutmaması demektir. Allah’ın kulu olduğunu unutan kimse hayatın gayesini anlamamış demektir. Çünkü insanın yaratılış amacı Yaratan’a kulluktur.¹¹⁹ Bunu idrak etmeyen ya da etse bile bu idraki unutan kimse gerçekte kendisini de unutmuş olur. İnanan kişi bu unutkanlık hastalığına yakalanırsa zaman zaman bir inkârcının davrandığı gibi davranabilir. Muhammed Suresi 12. ayette tarif edilen bir inkârcının yediği gibi yer; dünya nimetlerinden istifade etmekte ölçüyü kaçıır.¹²⁰ İşte inanan insanın dikkat etmesi gereken yer tam da burasıdır. Müminin dünya, hayat, nimet ve imkân algısı kendine yani inanan insana özgü olmalıdır. Bu hususta Hz. Süleyman peygamber örneği dikkat çekicidir.

Kur’an-ı Kerim’de on altı yerde ismi geçen Hz. Süleyman’a Allah tarafından pek çok üstünlük verilmiştir. Hem güçlü bir hükümdar hem peygamber hem de pek çok üstün niteliği üstünde taşıyan iyi bir kuldur. Kendisine insanların sahip olmayı arzu ettiği pek çok nimet verilmiştir: Kuş dilinin öğretilmesi, karınca vb. canlıların konuşmasını anlaması, rüzgârın ve cinlerin emrine verilmesi ona verilen nimet ve ayrıcalıklardandır. “Bunun üzerine, emriyle dilediği yöne doğru tatlı tatlı esen rüzgârı, bina kuran ve dalgıçlık yapan bütün şeytanları ve zincirlerle bağlanmış diğer yaratıkları onun buyruğuna verdik.”¹²¹ “Erimiş bakırı onun için sel gibi

¹¹⁵ Muhammed 47/12.

¹¹⁶ Mevdûdî, *Tefhîmu’l-Kur’an*, 5/381.

¹¹⁷ Kuşeyrî, *Letâifü’l-işârât*, 6/1969.

¹¹⁸ Haşr 59/19.

¹¹⁹ Zariyat 51/56.

¹²⁰ Mevdûdî, *Tefhîmu’l-Kur’an*, 6/225.

¹²¹ Sad 38/36-38.

*akıttık.*¹²² ayetlerinden, Hz. Süleyman'ın yaşadığı çağın imkânlarının üstünde imkânlarla sahip olduğu; erimiş bakırı bina ve gemi yapımında kullandığı anlaşılmaktadır. Hz. Süleyman'ın emrinde başka meziyetleri olan bilginlerin bulunduğu da Kur'an'da ifade edilmektedir. Neml Suresi 38 ile 42. ayetlerde Sebe Melike'si Belkıs'ın tahtının Yemen'den Kudüs'e göz açıp kapayıncaya kadar bir sürede getirildiği anlatılmaktadır. İster mucize isterse ilmi gelişme olarak kabul edilsin, Hz. Süleyman döneminde olağanüstü hadiselerin cereyan ettiği, muhteşem binaların yapıldığı, o döneme kadar hatta sonraki dönemlerde ulaşılamayan teknik, ilim, sanat vb. gelişmelerin yaşandığı anlaşılmaktadır. İnsanlık tarihi boyunca dünya nimet ve imkânlarının en çok verildiği insan olarak bilinen Hz. Süleyman söz konusu nimetlerin çekiciliğine aldanıp kulluğunu unutarak kibirlenmemiş ve nimetlerin gerçek sahibine karşı nankörlük etmemiştir. Bu yönüyle O, dünya nimetleri karşısında nasıl davranılması gerektiği hususunda insanlar için güzel bir örnektir.

İkram ve ihsan edilen dünya imkân ve nimetlerinin hangi gayeyle, nerede ve nasıl kullanıldığı en mühim husustur. Allah Teâla, Hac Suresi 41. ayette bir ölçü koymakta ve hedef göstermektedir: *“Onlar, kendilerine yeryüzünde güç ve egemenlik verdiğimiz zaman, namazı ikame ederler, zekâtı verirler, iyiliği emrederler ve kötülüğü yasaklarlar. Her işin sonu Allah'a varır.”*¹²³ Kendilerine güç ve egemenlik verince, şımarıp azgınlaşmazlar; aksine ibadeti ve özellikle namazı hayatın merkezine yerleştirirler, ekonomik ve toplumsal kulluğun alameti olan zekâtı verirler. İnsanlığın hayrına olan ve Allah'ın emrettiği iyi ve güzel şeyleri yaygınlaştırmaya çalışırlar. O'nun yasakladığı kötü ve zararlı olan her şeyi de engellemeye çalışırlar. Bunların tamamını Allah'a kulluk bilinciyle yaparlar.

“Yeryüzünde kendilerine güç, egemenlik, iktidar verdiğimiz vakit çalışırlar” cümlesiyle Müslümanların dünyadaki asıl gayesine dikkat çekilmektedir. Ayette güç ve iktidara sahip olanların asıl gayesi ve bu güce sahip olanların özellikleri kısaca anlatılmaktadır. Allah'ın dinine yardım edip O'nun yardımını hak edenler, doğru davranışlarda bulunur, namazı kılar, zekâtı verirler. Yetki ve güçlerini iyilik ve güzelliğin yayılıp çoğalması; kötülük ve çirkinliklerin engellenmesi için kullanırlar.¹²⁴

Sonuç

Bu makalede, Kur'an-ı Kerim'de inkârcılara ahirette meleklerin söyleyeceği ifade edilen *“iyilik ve güzellikleri dünya hayatında tüketmek”*ten ne anlaşılması gerektiği, Kur'an'ın bütünlüğü içerisinde incelenmeye çalışılmıştır. Yeryüzündeki nimetler helal ve temiz olmak şartıyla insanların ve Müslümanların istifadesine sunulmuştur. Helal-haram belirleme yetkisi Allah'ındır ve Allah temiz ve iyi rızıkların müminlere daha layık olduğunu ifade buyurmuştur.

¹²² Sebe' 34/12.

¹²³ Hac 22/41.

¹²⁴ Mevdûdî, *Tefhîmü'l-Kur'ân*, 3/373.

Allah Teâlâ, inanıp yararlı işler yapan kullarına hem bu dünyada hem de ahirette güzel bir hayat vadetmiştir. İnananların ahirette kazançlı çıkacak olmalarına rağmen bu dünyada kaybedecekleri, fakir ve muhtaç olacaklarına dair inanç ve kanaatler Kur'an-ı Kerim'de reddedilmektedir.

Güzel hayattan anlaşılması gereken yalnızca imkân ve nimet bolluğu olmamalıdır. Huzurlu bir hayat, kanaat, güzel ahlak ve helal rızık, güzel bir hayat yaşamının göstergelerindedir.

Allah, hesap ve planlarını sadece dünya hayatına yönelik yapanların ahirette bir paylarının olmayacağını defalarca ifade etmiştir. Bu husus aslında öldükten sonra dirilmeye, cennet ve cehennem varlığına inanmayan insanların akıbetidir. Ancak Allah'a, peygambere ve iman esaslarına inandığını söylediği halde inkârcılar gibi yaşamaya özeni duyanlar da vardır. Böyle kimseler Kur'an-ı Kerim'de sık sık uyarılmışlardır. İman ettiğini söyleyen kişi, imanının kendisine yüklemiş olduğu sorumlulukları yerine getirmeli, hesabı verilebilir bir hayat yaşamalıdır.

Kâfirlere hitaben söylenen “*iyilik ve güzellikleri dünyada bitirdiniz*” uyarısından müminler de gereken dersi çıkarmalıdır. Nitekim ilk Müslümanlar ayeti böyle anlamışlardır. Konuyla ilgili rivayetlere yansıyan Hz. Ömer ve Abdurrahman b. Avf'ın hassasiyetleri dikkatle incelenmelidir. Dikkat edilmesi gereken en önemli konu, ayetin dünya nimetlerinden istifade etmeyi değil; ahiret yokmuş gibi yaşamayı yasaklamasıdır. Nimetlerden istifade etmeyi helal ve meşru kılarken haddi aşmamayı emretmesi, iyilik ve güzellikleri tüketmekten ne anlaşılması gerektiği hususunda yol göstericidir.

İnsan dünyaya bedenî arzu ve isteklerini tatmin etmek, haz peşinde koşmak için gönderilmemiştir. Kulluk amacıyla dünyada bulunduğu şuurunda olan müminin öncelikli çabası servet biriktirmek, şöhretini arttırmak ve şehvetini tatmin etmek değildir. Batıl yollarda bile hedeflerine ulaşmak için sıkıntı ve eziyetlere katlananların yanında müminlerin çok daha gayretli ve sabırlı olmaları gerekir. Kaldı ki, servet ve şöhret sahibi olmanın huzur ve saadete vesile olacağı düşüncesi doğru değildir. Allah Teâlâ, inkârcıların servet ve bolluk içerisinde olmalarına aldanmamak gerektiği hususunda müminleri uyarmıştır.

Netice olarak, Müslüman başkalarının başına gelenlerden ders çıkarmalıdır. Allah'ı unutanlar gibi olmamalıdır. Nimetlerden istifade ederken inkârcılar gibi müsrif davranmamalıdır. İnsanların elinde olanın bitip tükeneceğini, Allah'ın katında olanın kalıcı olduğunu bilmelidir. Dünya hayatını yaşarken Müslümanın kılavuzu, “*Ben dünyada bir yolcu gibiyim*” buyuran Hz. Peygamber olmalıdır.

Kaynakça

- Altıntaş, Ramazan. *Din ve Sekülerleşme*. İstanbul: Pınar Yay., 2005.
- Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmail el-. *el-Câmi‘u’s-şahîh*. nşr. Muhammed Züheyr b. Nasr. 8 Cilt. b.y.: Dâru Tavki’n-Necât, 2. Basım, 1422/2001.
- Cessâs, Ebû Bekr Ahmed b. Ali er-Râzî (370/981). *Ahkâmü’l-Kur’ân*. thk. Abdusselam Muhammed Ali Şahin. Beyrut: Dâru’l-kütübi’l-ilmîyye, 1994.
- Duman, M. Zeki. *Beyanü’l-Hak*. İstanbul: Fecr Yayınları, 2019.
- Elmalılı, Muhammed Hamdi Yazır. *Hak Dini Kur’an Dili*. İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu, 2021.
- Endelüsî, Ebû Hayyan el-. *el-Bahru’l-Muhît fi’t-Tefsîr*. Beyrût: Dâru’l-Fikr, 1992.
- Es-San‘ânî, Abdürrezzâk. *Tefsîrü’l-Kur’ân*. thk. Mustafa Müslim Muhammed. 3 Cilt. Riyad: Mektebetü’r-Rüşd, 1410.
- Fîrûzâbâdî, Mecdüddîn el-. *Basâiru Zevi’t-Temyîz*. Beyrut, ts.
- Gedikli, Fikret. “Kur’an’da Anlatılan Dünya Hayatının Mahiyeti”. *Turkish Studies Dergisi* 13/2 (2018).
- Güler, İlhami. “Dünyanın Başına Gelen Derin Sapkınlık: Dünyevîleşme”. *İslâmiyât* 3 (2001).
- Güler, İlhami. *Politik Teoloji Yazıları*. Ankara, 2002.
- Heyet. *Kur’ân Yolu: Türkçe Meâl ve Tefsir*. 5 Cilt. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı, 2006.
- Izutsu, Toshihiko. *Kur’an’da Allah ve İnsan*. çev. Süleyman Ateş. Ankara, 1975.
- İbn Mâce, Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezîd Mâce el-Kazvînî. *es-Sünen*. thk. Şuayb el-Arnâvûd. 5 Cilt. Beyrut: Dâru’r-risâleti’l-âlemiyye, 2009.
- İbn Manzur, Cemâluddîn. *Lisânü’l-Arab*. Beyrut, 1994.
- İsfahânî, Râgıb. *el-Müfredât*. thk. İbrahim Şemsüddin. Beyrut: Dâru’l-Kütübi’l-İlmîyye, 1997.
- İşliyen, Burhan. *Dünyevîleşme*. Ankara: Diyanet Vakfı Yayınları, 2021.
- Koçyiğit, Talat. *Kur’an-ı Kerim Meal ve Tefsiri*. 7 Cilt. Ankara: TDV Yayınları, 2016.
- Kurtubî, Ebu Abdullah Muhammed b. Ahmed. *el-Câmi’ li-Ahkâmi’l-Kur’ân*. thk. Ebu İshak İbrahim. Kahire, 1386.
- Kuşeyrî, Abdülkerîm. *Letâifü’l-işârât*. çev. Mehmet Yalar. İstanbul: İlk Harf Yayınları, 2012.
- Mevdûdî, Ebû’l-A’lâ. *Tefhîmu’l-Kur’an*. İstanbul: İnsan Yayınları, 1991.
- Muhammed Esed. *Kur’an Mesajı: Meal-Tefsir*. çev. Cahit Koytak - Ahmet Ertürk. Ankara: İşaret Yayınları, 1999.
- Müslim, Ebû’l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc. *el-Câmi‘u’s-sahih*. nşr. Muhammed Fuâd Abdülbâki. Kahire: y.y., 1374-75/1955-56.
- Okumuş, Mesut. “Kurân ve Sünnette Dünya ve Ahiret Hayatına Bakış”. *Diyanet İlmî Dergi* 46/1 (Mart 2010).
- Özbay, Ahmet. “Kasas Sûresi 77. Ayet Bağlamında İnsanın Dünyadaki Nasibi”. *Hikmet Yurdu* 13/26 (2020), 261-285.
- Öztürk, Mustafa. “Kur’an’ın Değer Sisteminde Dünya ve Dünyevi Hayatın Anlamı”. *Tasavvuf İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi* 16 (2006), 65-86.

- Râzî, Fahreddîn Muhammed b. Ömer. *Mefâtihu'l-Gayb*. Beyrut: Dârü'l-Kütübil-İlmiyye, 1990.
- Şehristânî, Ebü'l-Feth eş-. *el-Milel ve'n-Nihal*. Beyrut, 1967.
- Taberî, Muhammed b. Cerir. *Câmiu'l-Beyân*. ed. Mahmud Muhammed Şakir - Ahmed Muhammed Şakir. Kahire, 1955.
- Tirmizî, Ebû İsa Muhammed b. İsa b. Sevre es-Sülemî. *es-Sünen*. 5 Cilt. Mısır: Mektebetü Mustafâ el-Bâb el-Halebî, trs.
- Topaloğlu, Bekir. "Ahiret". *TDV İslâm Ansiklopedisi*. 1/543-548. İstanbul, 1988.
- Uludağ, Süleyman. "Dünya". *TDV İslâm Ansiklopedisi*. 10/22-25. İstanbul, 1994.
- Yıldırım, Ahmet. "Dünyevîleşme Kavramı Üzerine". *Avrasya Terim Dergisi* 6 (2018), 46-54.
- Zemahşerî, Ebu'l-Kâsım Cârullah Muhammed. *el-Keşşâf an Hakâiki Ğavâmızı't-Tenzîl*. Beyrut: Dârü'l-Marife, 2009.